

KUML
2005

KUML 2005

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

En senneolitisk stenkiste i Bjergby på Mors

AF KLAUS EBBESEN

Lokaliteten »Højsager« findes i Bjergby på Mors. Ved et besøg i efteråret 1966 bemærkede P.C.O. Nørgaard fra Morslands historiske Museum, at der fandtes store sten på en udpløjet høj. Højen undersøgtes derefter i oktober 1966.¹ Først anlagdes en 2 m bred, Ø-V-orienteret søgegrøft tværs over højningen. I profilerne sås kun svage spor af en høj, som var opført på en naturlig bakke.

I højens østside fremkom en lille stenkiste (grav 1 – fig. 1). Den var orienteret NV-SØ. Den var ca. 1,8 m lang og ca. 0,50 m bred. Side- og dæksten bestod af såkaldte cementsten (en stenart i moleret). Gravens N-ende var dækket af én stor sten, S-enden af to sten. Det meste af graven var grundigt lerkli-
net. Graven indeholdt et forholdsvis velbevaret skelet af en ret spinkel person. Ved bæltestedet fandtes en dobbeltknap af bronze (per. II). I fodenden fandtes en hob brændte menneskeben. Den var lidt forstyrret, dog lå ligets skinnebensknogler urørt mellem de brændte ben.

Midt i højen fandtes en anden, stærkt forstyrret stenkiste (grav 2), bygget af store granitsten (fig. 2). Den var orienteret Ø-V. Den har oprindeligt været ca. 2,15 m lang og henholdsvis 0,55 m og 0,40 m bred i Ø-enden og V-enden. Der var bevaret to dæksten, henholdsvis over hoved- og fodenden. Der fandtes mindre sten til støtte for dækstenene og et sted en lille sten ovenpå én af sidestenene. Fylden i graven var helt omrodet. Heri fandtes skeletrester.

Ca. 1 m syd for højmidten og lige under pløjelaget fandtes endnu en stenkiste (grav 3). Den var bygget i en dyb, stenfyldt nedgravning. Over og rundt om graven samt lige under pløjelaget lå et 35-40 cm tykt, tæt pakket stenlag (fig. 8). Denne stenlægning dækkede over flere lag flade sten, der dannede dække over graven (fig. 3-4). Med undtagelse af en enkelt granitsten var det alle cementsten fra moleret, i hvert fald én hentet ved stranden ca. 3,5 km væk. De store, flade sten var nøje sammenpakket, så de dannede et dække i fire lag. Stenkisten var orienteret næsten ret Ø-V. Den var 1,9 m lang og 0,40 m bred. Den var bygget af meget tynde cementsten. For hver langside stod fire omhyggeligt sammenpassede sidesten, for hver ende én sten. Ved østenden var der

Fig.1. Bjergby på Mors.
Grav 1, set fra nord. I
gravens fodende ses de
brændte knogler.

Bjergby on Mors. Grave
1, seen from the north.
The burnt bones are vi-
sible in the foot end of
the grave.

Fig. 2. Bjergby på Mors.
Grav 2, set fra øst.

Bjergby on Mors. Grave
2, seen from the east.

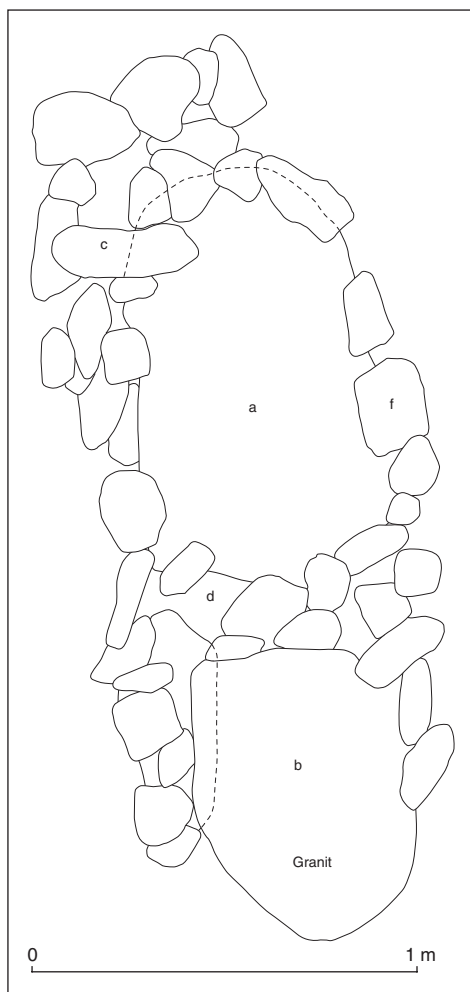

Fig. 3. Stenkisten (grav 3) i Bjergby på Mors med de nederste sten fra fylden indtegnet.

The stone coffin (Grave 3) in Bjergby on Mors. The lower stones from the fill are marked.

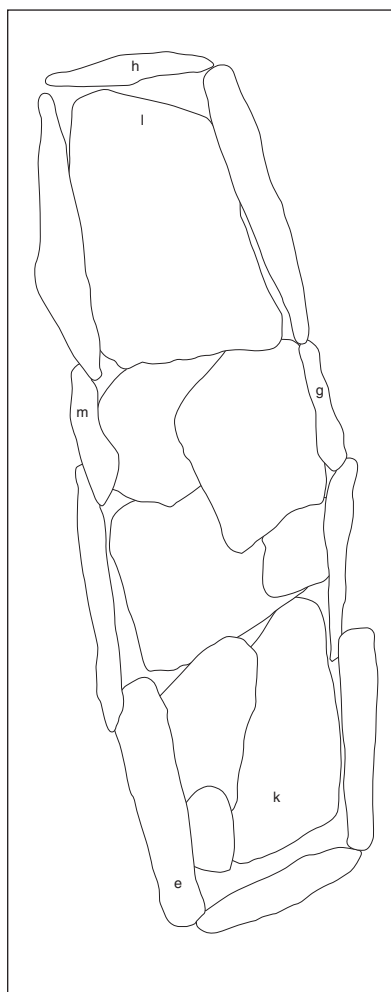

Fig. 4. Stenkisten (grav 3) i Bjergby på Mors. Plantegning inden åbningen.

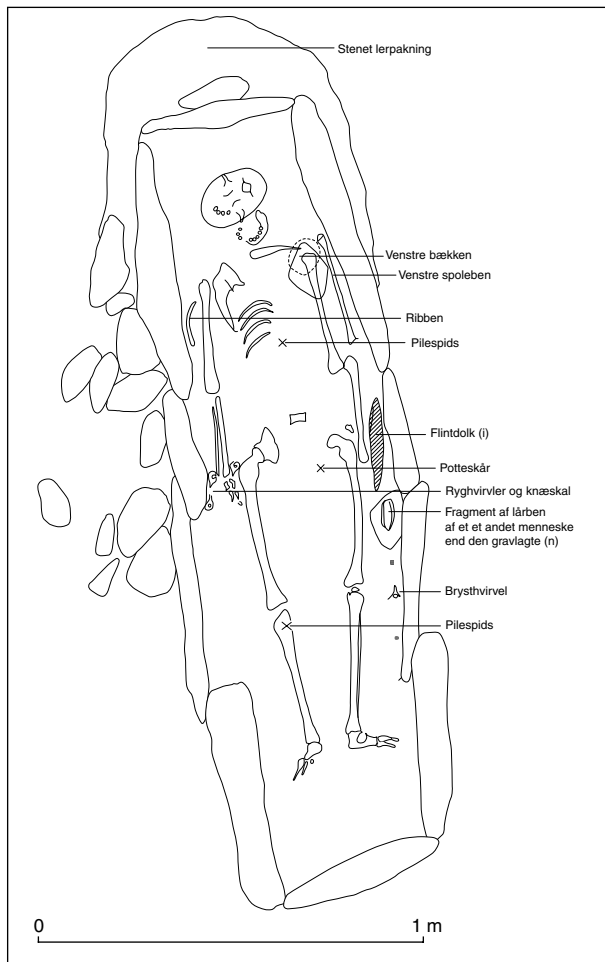
The stone coffin (Grave 3) in Bjergby on Mors. A plan drawing before the opening.

lagt en lerbræmme udenom sidestenenene. Gulvet i kisten bestod af tynde, flade cementsten, fugede med sand (fig. 7).

Fylden i kisten bestod af fin, sandblandet muld. På gulvet lå et meget velbevaret skelet. Det lå udstrakt på ryggen med hovedet mod vest. Skelettet stammer sandsynligvis fra en ca. 30-40-årig mand, som har været ca. 166 cm høj.² Ved skelettets venstre side lå en ca. 26 cm lang flintdolke (fig. 5-6). I graven

Fig. 5. Stenkisten (grav 3) i Bjergby på Mors. Plan-
tegnning af skelettet fri-
lagt.

The stone coffin (Grave
3) in Bjergby on Mors. A
plan drawing of the ex-
posed skeleton.

fandtes også to pilespidser med konkav basis. Den ene lå på brystkassen, den anden på skinnebenet, lige under knæet. I gravens venstre side fandtes en sten, på hvilken der lå et stykke spaltet lårknogle af et andet menneskeligt individ end skelettet. I pløjelaget over graven fandtes skår af et groft lerkar.

Diskussion

Højen på »Højsager« i Bjergby indeholdt tre grave, som sandsynligvis er anlagt tid efter anden. Ældst er sandsynligvis højens centralgrav (grav 2), en stærkt forstyrret stenkiste uden daterbare fund. Yngst er utvivlsomt stenkisten, grav 1, som lå perifert i højen. Den dateres af dobbeltknappen til per. II, og fra samme tid er der en klar parallel til hoben af brændte menneskeknogler i Egtvedpigens grav, dateret til 1357 f.Kr.³

Fig. 6. Stenkisten (grav 3) i Bjergby på Mors. Den udgravede stenkiste set fra syd.

The stone coffin (Grave 3) in Bjergby on Mors. The excavated stone coffin seen from the south.

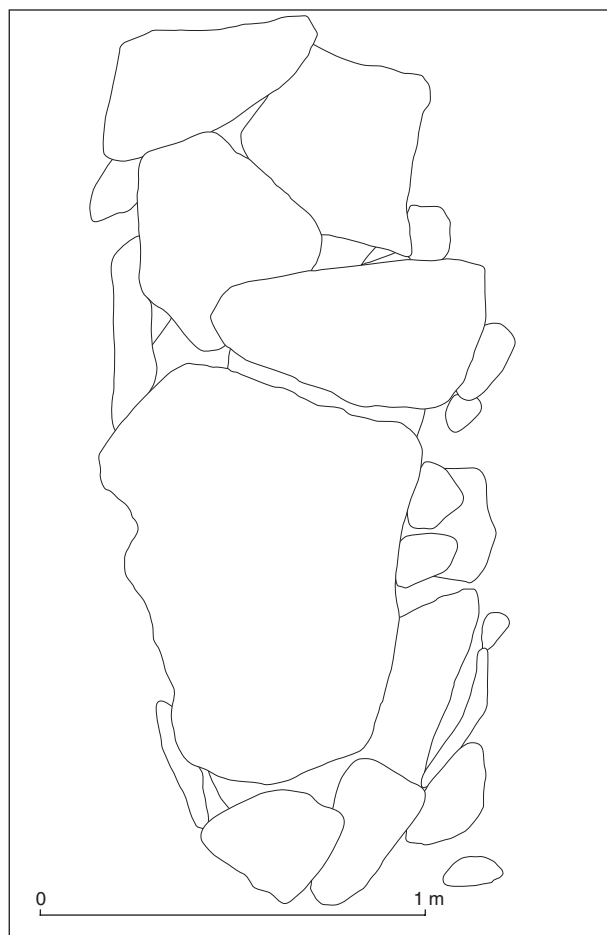

Fig. 7. Stenkisten i Bjergby (grav 3) på Mors. Grundplan og bundbro-lægning indtegnet.

The stone coffin in Bjergby (Grave 3) on Mors. A ground plan showing of the bottom paving.

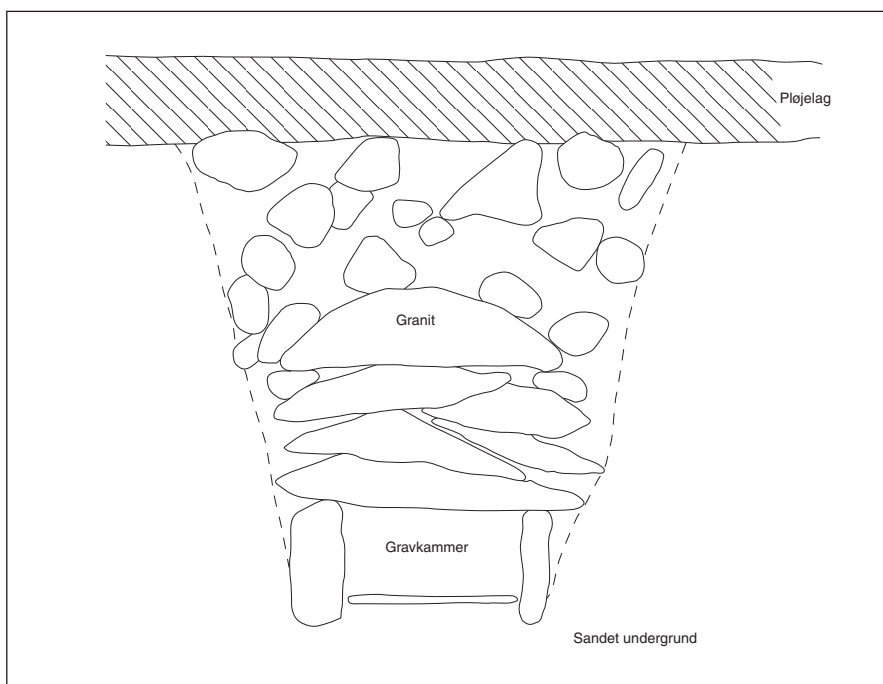

Fig. 8. Stenkisten i Bjergby (grav 3) på Mors. Tværsnit af graven.

The stone coffin in Bjergby (Grave 3) on Mors. A section through the grave.

Den sidste stenkiste, grav 3, skal tidsmæssigt placeres mellem disse to grave. Flintdolken (type IC – fig. 9.1), hvis blad er parallelhugget, og hvis skaftende er brugt som ildsten, daterer anlægget éntydigt til SN A. Fra den tid er det i Nordjylland også almindeligt med pilespidser i gravene (fig. 9.2-3), hvorimod den (marv?)spaltede menneskeknogle indtil videre først har sine paralleller i bronzealderen.⁴

Den senneolitiske stenkiste (grav 3) svarer i sine proportioner, konstruktion og øvrige udformning helt til stenkisterne fra ældre bronzealder. Bestemmelsen af anlægget som en stenkiste må derfor anses for sikker.

Det fremgår endvidere af den omhyggelige undersøgelse, at der i stenkisten kun fandtes ét lig, liggende udstrakt på ryggen med hovedet i vest, ganske som det er sædvanen i senneolitisk tid og ældre bronzealder. Liget udfyldte hele stenkisten. Det må derfor anses som dokumenteret, at stenkisten ved Bjergby skal dateres til SN A og repræsenterer en til denne tid sikkert dateret stenkiste.

Den på skelettet foretagne Kulstof 14-datering (AAR-6273) er noget senere, idet den daterer graven til 2130-1950 f.Kr. Kal.

Fig. 9. Bjergby på Mors. Flintdolke og pile-spidsler fra grav 3.

Bjergby on Mors. Flint dagger and arrow-heads from Grave 3.

Andre senneolitiske stenkister

Stenkister og hellekister adskilles fra hinanden ved, at hellekisterne er gravkrypter, konstrueret til gentagen hensættelse af en ligkiste eller et svøbelig, hvorimod stenkisterne er individuelle gravanlæg, bygget til kun at blive brugt én gang til nedsættelse af én ligkiste eller indlæggelse af ét svøbelig.⁵

Stenkisterne er en meget hyppig gravform i ældre bronzealder, og mindst to sjællandske stenkister kan dateres til per. I af bronzealderen.⁶ Spørgsmålet har hidtil været, om der også findes senneolitiske stenkister, dvs. gravkonstruktionen af flade stenblokke, som er bygget i senneolitisk tid til kun at rumme én ligkiste, som nedsattes i stenkisten ved den begravelse, som lig- og stenkisten var konstrueret til. Dateringen af stenkisten i Bjergby til SN A viser, at dette er tilfældet. Samtidig sandsynliggør det, at også en række andre stenkister skal dateres til senneolitisk tid.

I højen »Solbakken« i Skodsborg på Sjælland (fig. 10)⁷ fremkom mindst to stenbyggede gravanlæg, hvoraf det ene var en sikker hellekiste. Det nordlige anlæg (grav A) må derimod bestemmes som en stenkiste. Kisten, der var orienteret VNV-ØSØ, var kun 2,0 m lang, 0,6-0,8 m bred og 0,7 m høj. Den indeholdt kun skelettet af ét individ (midaldrende kvinde?), som tilsyneladende har ligget udstrakt på ryggen med hovedet mod vest og med en flintdolke ved bække-

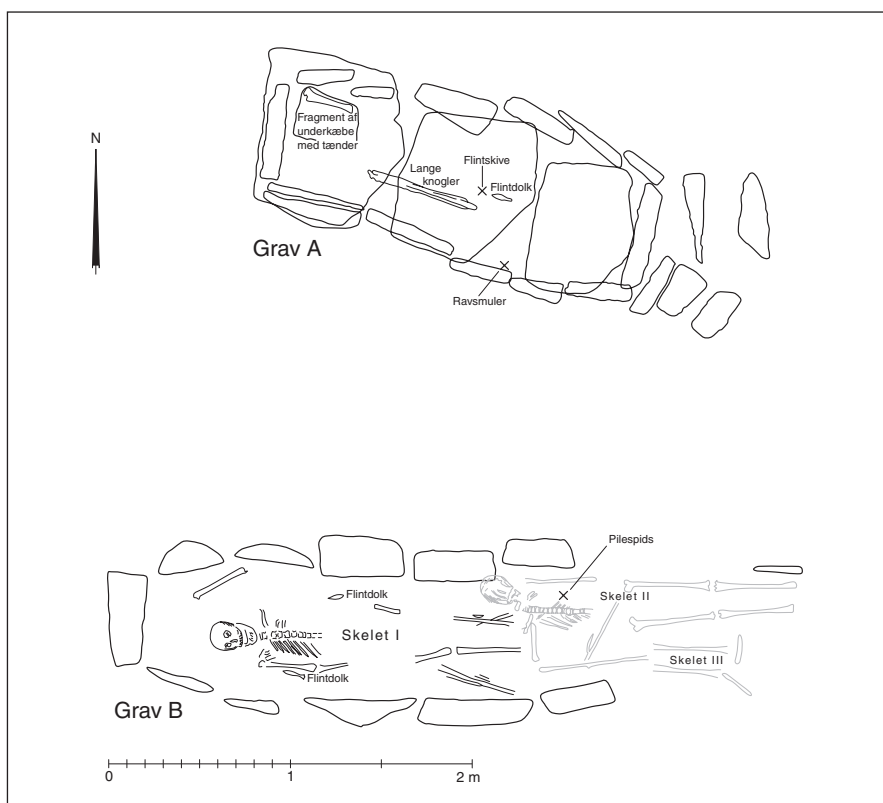

Fig. 10. Grundplan af stenkiste og hellekiste i Vedbæk, Nordsjælland.

A ground plan of the stone coffin and the stone cist in Vedbæk, Northern Sealand.

net. Dolken (type IIB) daterer begravelsen til SN B. De to anlæg var efter udgraverens opfattelse bygget samtidig. En helle- og en stenkiste er således her bygget jævnsides.

Den »østlige Tågeruphøj« ved Heinstrupgård i Østsjælland undersøgtes i 1890 af V. Boye. Højen var ca. 25 m i diameter og 2,8 m høj.⁸ Den var bygget på en bakkekold, så den synede større. Den var ombygget i bronzealderen og havde tre randstenskæder. Omtrent midt i højen fandtes en stendynge, som var sammenbygget med to mindre stendynger. Under den store, fælles stendynge fandtes således to stenkister, som også hver for sig var omgivet med en stendynge. Den ene stenkistes østlige endesten dannede tillige den vestlige sidesten i den anden stenkiste.

Stenkiste A var orienteret ØSØ-VNV. Den var 2,4 m lang, 0,6 m høj og henholdsvis 0,7 m, 0,9 m og 0,5 m bred mod vest, midtpå og i øst. Den var

bygget af mindst to sidesten på hver langside og en for hver ende. Hvor der manglede sidesten i væggene, sås en stenpakning. Der var ingen dæksten. I kisten fandtes resterne af ét skelet. Dets bækken og ben var dækket af et fliselag. Ved liget fandtes en type V-dolk og en bronzering (noppenring?).

Stenkiste B var bygget ind til stenkiste A's østlige endesten, som dannede den sydligste sidesten på kistens vestside. Stenkisten var orienteret SSV-NNØ. Den var 2,1 m lang, 0,6 m bred og 0,5 m høj. Den var bygget af flade sten. Der var én sidesten på V-siden (den ovenfor omtalte) og 3 små sten på Ø-siden. Der sås ingen ende- og dæksten. Bunden var brolagt med flade sten. I kisten fandtes resterne af ét skelet, som lå udstrakt på ryggen. Ved højre hånd lå en type VI-dolk med spidsen mod V-NV.

Begge gravanlæg synes bygget til blot én begravelse, og i hvert fald stenkiste A må klassificeres som en senneolitisk stenkiste. Tvivlsomt er det derimod, om den stærkt ødelagte stenkiste B skal klassificeres som en stenkiste eller som (mere sandsynligt) en rammegrav omsat af forholdsvis store sten. Den var bygget ind til hellekisten og er yngre end denne. Flintdolken (type V) daterer stenkisten til SN C, mens rammegraven dateres til per. I(-II) af bronzealderen, ligeledes af en flintdolk.

Et ældre fund fra Skræm i Thy repræsenterer sandsynligvis også en senneolitisk stenkiste.⁹ I en gravhøj fandtes en lille stenkiste. Den var orienteret N-S. Den var ca. 1,9 m lang, 0,5 m høj og henholdsvis 1,2 m og 0,5 m bred i N-enden og S-enden. Siderne var dannet af lodretstående, kløvede sten. På gulvet fandtes skeletrester og en flintdolk (type VA). Flintdolken daterer gravlæggelsen til SN C.

Fra Grurup, ligeledes i Thy, stammer et andet, mere tvivlsomt fund.¹⁰ På bunden af en høj fandtes en hellekiste. Den var orienteret Ø-V. Den var ca. 1,9 m lang og 1,2 m bred. Mellemrummene var tætnet med fint ler. Over kammeret lå sten. I kammeret fandtes skeletrester og en flintdolk (type IC).

Derimod er det meget usikkert, om en tredje thylandsk gravhøj i Vestervig skal dateres til senneolitisk tid.¹¹ Rundhøjen var 15 m i diameter og 1,6 m høj. Den var omgivet af en randstenskæde af hånd- til hovedstore sten. Centralt i højen fandtes tre stenkister.

Nedgravet i undergrunden fandtes en stenkiste (grav A). Den var orienteret Ø-V men forstyrret i vestenden. Den var 1,7 m lang og 0,4 m bred. Som dæksten lå 2-3 lag flade kalksten med lerpakning i mellem. I kisten fremkom velbevarede skeletrester af to personer, bl.a. et delvis forstyrret skelet som lå udstrakt på ryggen med fødderne i Ø. Der fandtes ingen fund i denne stenkiste.

Den anden grav (grav B) var en Ø-V-orienteret, forstyrret stenkiste. Den var bygget af granitheller, hvoraf enkelte var ompakket med ler. I S-siden stod

en kværnsten. Dækstenene fandtes kun over den sydlige halvdel, hvor de lå i 2-3 lag. Under denne lå en lerpakning. I hellekisten fandtes enkelte skeletrester samt fragmenter af to flintdolke. I et 0,7x1,0 m stort område vest for grav B fandtes skeletdele. Mellem dem lå spidsen af en dolk. De opfattes som udrømmet fra grav B.

Det tredje anlæg (grav C) var ligeledes en Ø-V-orienteret stenkiste. Den var bygget på undergrunden af granitheller, hvoraf den ene var kløvet. Som dæksten lå fem granitsten, tætnet med småsten. I den sydlige del fandtes en stenkiste over hellekisten. Stenkisten var 2,1 m lang og 0,7 m bred. Graven indeholdt skelettet af en person liggende udstrakt på ryggen med hovedet i Ø. Ved bæltet lå tilfældigvis en fragmenteret dolk. Ved højre skinneben lå seks hele og én fragmenteret pilespid.

Sandsynligvis har der været en fjerde stenkistegrav i højen, hvorfra et fragmenteret bronzesværd sandsynligvis stammer.

Hovedparten af fundene fra anlægget må opfattes som tilfældigt indblandet bopladsmateriale. Kun de 6-7 pilespidser fra stenkiste C kan med rimelig sikkerhed betragtes som gravgaver. Pilespidser med konkav basis anvendes fra SN A til per. IV af bronzealderen, hvorfor de ikke er til megen hjælp ved dateringen. Sandsynligvis er hele anlægget bygget i ældre bronzealder, selvom en datering til senneolitisk tid ikke helt kan udelukkes.

Konklusion

Det fremgår af denne oversigt, at stenkister bygges i hele senneolitisk tid jævnsides med hellekister. Med undtagelse af stenkisterne fra »Solbakken« i Solrød og »Østlige Tågeruphøj« ved Heinstrupgård er alle anlæg beliggende i det vestlige Limfjordsområde. Der er således tale om en hovedsagelig lokal gravform. Kontinuiteten til ældre bronzealders stenkister er endda meget tydelig ikke alene i selve anlægget ved Heinstrupgård, men også i Limfjordsområdet, idet stenkisterne fra per. II har et meget klart koncentrationsområde i netop Thy.¹²

NOTER

1. Fundet (MHM x44) opbevares på Morslands historiske Museum. Det er tidligere omtalt i P.C.O. Nørgaard 1967, s. 28 f.
2. Skeletdelene er bestemt af Niels Lynnerup i en rapport af 9. maj 2000 (AS 19/2000). Rapporten konkluderer: På grundlag af de ovenfor beskrevne strukturer skønnes skelettet at hidrøre fra en ca. 30-40-årig mand, om end vurderingen af kønnet er behæftet med nogen usikkerhed. Af kendetegn på sygdom fandtes flere tilfælde af

caries, med et tilfælde af deraf følgende (delvis helet) tandbyld. Tandsliddet er udtalt, således som det ses i den periode. Ved udregning af legemshøjden kan denne anslås til ca. 166 cm. Vedr. omrodning af skeletdele skyldes dette højst sandsynligt dyreaktivitet.

3. K. Ebbesen 1989, s. 40 ff.
4. E. Lomborg 1963, s. 14 ff.
5. K. Ebbesen 2004, s. 98 ff.
6. H.C. Broholm 1943, no. 63 og 82.
7. S.Å. Knudsen 1982, s. 70 f.
8. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. A 9779-81. Det er omtalt i: K. Bahnson 1882, s. 206; H.C. Broholm 1943, nr. 4; E. Aner og K. Kersten 1973, nr. 479 A; K. Ebbesen 1995, s. 253 ff., fig. 35.
9. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. A 733. Det er omtalt i H. Petersen 1881, s. 329.
10. Fundet opbevares på Nationalmuseet under nr. A 14.968. Købt 1896.
11. Vestervig sogn, sb 56; THY jnr. 1165. Udgravet 1974 af J. Christoffersen.
12. H.C. Broholm 1944, fig. 16. Derimod er det mere tvivlsomt, om der også er kontinuitet tilbage til de små, yngreneolitiske gravkister jf. N. Sterum 1974, s. 61; K. Ebbesen in press b.

LITTERATUR

- Aner, E. og K. Kersten 1973 ff: *Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen*, bind 1 ff, København 1973 ff.
- Bahnson, K 1892: Meddelelser fra Nationalmuseets danske Samling. Steenalderen. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1892.
- Broholm, H.C. 1943-47: *Danmarks Bronzealder I-IV*. København 1943-47.
- Ebbesen, K. 1989: *Gravhøjenes mennesker*. København 1989.
- Ebbesen, K. 1995: Spätneolithische Schmuckmode. *Acta Archaeologica* 66, 1995.
- Ebbesen, K. 2004: En højgruppe ved Kvindvad, Vestjylland. *Kuml* 2004.
- Ebbesen, K. in press a: En bronzealdergravplads ved Sebbek Skole. Vil fremkomme i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2002.
- Ebbesen, K. in press b: *Megalithic Tombs in Denmark*. I-IV.
- Knudsen, S.Å. 1982: *Landskab og Oldtid. Atlas over Søllerød og Lyngby-Tårnbæk kommuner*. København 1982.
- Lomborg, E. 1963: Gravfund fra Stubberup, Lolland. *Kuml* 1963.
- Nørgaard, P.C.O. 1967: Stenkistegrav. *Skalk* 1967,6.
- Petersen, H. 1881: Om Stenalderens Gravformer i Danmark og deres indbyrdes Tidsforhold. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1881.
- Sterum, N. 1974: Hellekister i sen jysk enkeltgravskultur. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1974.

A Neolithic Stone Coffin in Bjergby on Mors

The mound is located on “Højsager” in Bjergby on the peninsula Mors.

P.C.O.Nørgard from Morsland’s Historical Museum investigated it in 1966.

The excavation exposed a small stone coffin in the eastern side of the mound. It contained a well-preserved skeleton of a slight person. A double button from Period II found at the waist, dates the grave to the Early Bronze Age. At the foot of the grave was also a heap of burnt human bones. They may be the remains of a person sacrificed – a parallel to the bundle of burnt bones found in the grave of the Egtved girl.

In the centre of the mound was another coffin, which had been disturbed. The grave fill was completely messed up, but it did contain some skeleton remains.

A third stone coffin was found south of the mound centre, just underneath the ploughed soil. It had been built in a deep hole, filled with stones. Above and around the grave and just underneath the layer of ploughed soil was a 35-40-cm thick, tightly packed stone layer. This stone layer covered several layers of flat stones covering the grave. Apart from a single granite stone, they were all sedimentary rock from the molar clay layer, at least one came from the beach about 3.5 km away. The large flat stones were packed closely so that they constituted a four-layer cover. The stone coffin was almost precisely E-W orientated. It was 1.9-m long and 0.40-m wide and built from thin plates of sedimentary rock. Each long side was made from four carefully fitted side stones, with a single stone at either end. In the eastern end, a clay border adjoined the side stones. The floor in

the coffin was made from thin, flat plates of sedimentary rock, joined with sand.

On the bottom of the coffin was a very well preserved skeleton, stretched out on the back with the head towards the west. By the left arm of the skeleton was a c.26-cm long flint dagger of type IC, with parallel chipping. The end of the handle had been used to strike light.

The proportions and other design of this late Neolithic stone coffin correspond completely to the stone coffins from the Early Bronze Age. The type classification should therefore be considered definite. The coffin contained just one body, completely undisturbed. Next to the body was a type IC knife. The structure thus undoubtedly dates from the SN A and represents a stone coffin positively dating from this period.

Stone coffins differ from stone cists in that the latter are burial chambers constructed for the repeated burial of a wood coffin or a wrapped body, whereas stone coffins are individual grave structures meant to be used only once for a wood coffin or a wrapped body. The stone coffins are a very frequent grave type during the Early Bronze Age, and at least two Zealandic stone coffins date already from period I of the Bronze Age.

So far, the question has been whether there are also Late Neolithic stone coffins, i.e. grave structures consisting of flat stone blocks built during the Late Neolithic for just one body, which was placed in the stone grave during the funeral for which it was built. The dating of this stone cist to the SN A shows that this was the case.

At the same time it makes it probable

that a number of other stone coffins should also date from the Late Neolithic, for instance grave A in the burial mound of "Solbakken" in Skodsborg on Zealand. This grave contained a single skeleton, stretched out on its back with the head towards the west and with a knife in the belt. The knife belongs to type IIB and dates the grave to SN B. The stone coffin was contemporary with the stone cist (grave B), which was also found in the mound. This structure thus documents that stone coffins and stone cists could be built at the same time during the late Neolithic.

Two stone coffins were found in the easternmost of the Tågerup mounds by Hejnstrupgård in eastern Zealand. Both seem to have been built for just one burial, and at least stone coffin A is positively identified as a Late Neolithic stone coffin.

An older find from Skræm in Thy prob-

ably represents a Late Neolithic stone coffin. A flint dagger of type VC gives it a dating from SN C. Several other finds, two of which were made at Grurup and Vestervig in Thy respectively, are more uncertain.

The investigation shows that stone coffins were built during the whole of the Late Neolithic simultaneously with stone cists. Apart from the stone coffins from "Solbakken" in Solrød and the "Eastern Tågerup mound" by Hejnstrupgård, are all structures situated in the western Limfjord area. We are thus dealing with a predominantly local grave form. The continuity with the stone coffins of the older Bronze Age is very clear, not only concerning the construction by Hejnstrupgård, but also in the Limfjord area, as the stone coffins from period II are clearly concentrated within the Thy area.

Klaus Ebbesen
Hørsholm

Translated by Annette Lerche Trolle